

Barok en Renaissance I

Den Haag – Lutherse Kerk
maandag 26 juni 1972 – 20.15 uur
Amsterdam – Doopsgezinde Kerk
dinsdag 27 juni 1972 – 20.15 uur

Barok en Renaissance I

Frans Brügger – blokfluit
Anner Bijlsma – violoncel
Gustav Leonhardt – clavecimbel

Programma

Arcangelo Corelli
1653–1713

Sonate in F gr.t. op. 5 nr. 4
(ed. Walsh 1702, Londen)
voor blokfluit en basso continuo

Adagio
Allegro
Vivace
Adagio
Allegro

Johann Sebastian Bach
1685–1750

Sonate in d kl.t. (B.W.V. 964)
voor clavecimbel

Adagio
Fuga (Allegro)
Andante
Allegro

Suite nr. 4 in Es gr.t. (B.W.V. 1010)
voor violoncello solo

Prélude
Allemande
Courante
Sarabande
Bourrée I
Bourrée II
Gigue

Pauze

Charles (Francis) Dieupart
?–1740

Suite nr. 1 in A gr.t.
(ed. 1705, Londen)
voor blokfluit en basso continuo

Ouverture
Allemande
Courante
Sarabande
Gavotte
Menuet
Gigue

Georg Philipp Telemann
1681–1767

Sonate in d kl.t.
(uit 'Esercizi Musici', Hamburg 1720)
voor blokfluit en basso continuo

Affettuoso
Presto
Grave
Allegro

Toelichting

Een concert van kamermuziek waarvan Bach het middelpunt is: Dat is, op het eerste gezicht, wat het programma wil bieden, en wat ook de uitvoerders voor ogen staat. Dit gezichtspunt, hoe rijk ook al in zichzelf, zal zeer aan kracht en inhoud winnen, als we de dimensies uitbreiden en wijdere verbanden leggen. In de Hoog-barokke zeventiende eeuw profileerde iedere natie scherp het eigen karakter in die Barok, — na 1700 breekt de tegenovergestelde strekking door van een Europese synthese, die volledig gestalte kreeg in het latere verloop der eeuw. Richten we het oog op Italië tussen 1600 en 1700 — met een Monteverdi, Frescobaldi, Carissimi, Torelli en Corelli —, op Frankrijk — met een Louis Couperin, Gaultier, Lully en De Grigny —, op de Duitse landen — met een Schütz, Froberger, Buxtehude en Biber —, op Engeland — met een Matthew Locke, Blow en Purcell —, dan zien we louter scheppers van zeer lokaal-karakteristieke, sterke, eigen Barokke vormen. Er was veel onderlinge overname, — hoe hebben niet Frescobaldi's clavecimbel- en orgelwerken, Cavalli's opera's, de vioolmuziek uit Bologna geheel Europa gefascineerd en tot vruchtbare navolging gebracht —, maar de nadruk bleef vallen op het eigen stempel, en men sprak, bij alle overname, terecht van 'de Italiaanse' of 'de Franse' manier enzovoort. Waarbij dan in het altijd eigenzinnige Frankrijk het al of niet overnemen van vreemd goed zich omstreeks 1680 toespitste tot een principiële strijd en een tweedracht, de 'querelle des anciens et des modernes', die vele geesten tot diep in de volgende eeuw verhitte.

Het paste in het tijdperk der Verlichting de begrenzingen op het geestesgebied te laten vallen. Men wenste de scheppingen van een andere natie niet meer te zien als een product uit de vreemde. De tijd was aangebroken, dat een Duitser de Italiaanse manieren zo goed als de Franse tot de zijne maakte en er even bedreven in was als de meesters uit het land van oorsprong. Het ideaal van de 'stile misto', de 'gemischter Stil' was ontstaan. Daarin gingen vooral de Duitsers voor. De drie belangrijkste meesters van de Duitse muziek uit die tijd tussen 1700 en '50, Bach, Händel en Telemann, hebben dat, ieder op zijn eigen kernachtige manier, het duidelijkst en mooist getoond.

Händel, die na zijn Hamburgse tijd drie jaren in Italië leefde en er de kunst van de grote oudere meesters Corelli en Scarlatti vooral, leerde evenaren en daarna de Engelse en Engels-Franse muziektrant in zich opnam, mag dan de meest opvallende zijn in dit opzicht, de twee andere, in Duitsland gebleven meesters, Bach en Telemann, die men vandaag beluistert, zijn hierin niet de minderen geweest. Diepgaand hebben ze de Italiaanse en Franse muziek bestudeerd. Dat konden ze des te gemakkelijker doordat de Duitse hertogelijke en grafelijke hoven als om strijd zich op de beoefening en navolging van de buitenlandse voorbeelden wierpen: in hun 'Schlösser' verenigden zich de Italiaanse, Franse, Duitse en Nederlandse architectuurvormen, zij voedden de geest met Franse en Engelse filosofie en literatuur, zij, evenals de intellectuele burgerkringen, beoefenden alle soorten van Italiaanse en Franse muziek. Bach, in dienst van de hoven van Weimar en Köthen, heeft zich, dank zij zijn broodheren daar ook aan kunnen wijden. Reeds in zijn jonge jaren, bij zijn oom in Ohrdruf, had hij Franse clavecin- en orgelwerken overgeschreven; nu waren het vooral de Franse orkestsuites en de Italiaanse concerten en sonata's die hem bezighielden. Hij beheerste al deze kunstvormen.

Corelli, aan wie Bach ten zeerste aandacht schonk, maar al overleden (1713), behoorde eigenlijk tot een oudere generatie — daarvan getuigt ook de Sonate opus 5 nr. 4: in de tijd van ontstaan 1700, en zeker in Bachs tijd, was de compositiewijze ouderwets, o.m. in de veel-deligheid. Dit opus verscheen even later in Londen, bij Walsh, in een bewerking voor blokfluit met de benodigde aanpassingen en voorzien van versieringen. Als bewerker wordt wel Johann Christian Schikhardt genoemd, die in zijn studentenjaren in Holland verbleef, wiens composities in Amsterdam (bij Mortier en Roger & Le Cène) en in Den Haag verschenen, en die ook in Engeland schijnt te zijn geweest. Maar het jaar van de uitgave, 1702, lijkt voor deze omstreeks 1680 geborene te vroeg.

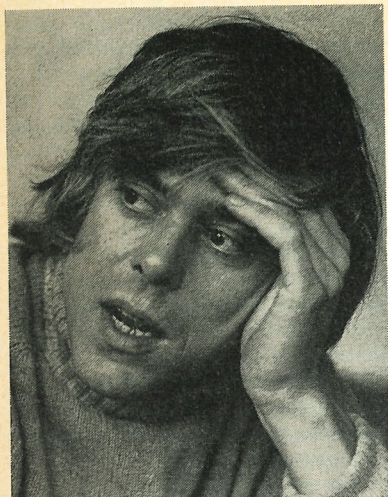
Charles (-François) Dieupart, in Engeland Francis genoemd, vertegenwoordigt hier de Franse en Engelse muziek, zoals Bach en Telemann die kenden. Deze Fransman moet omstreeks 1700 naar Engeland zijn gegaan; hij bouwde daar een reputatie op van belangwekkend instrumentalist, leraar en componist. Deze roep bereikte ook snel het continent en zijn composities werden ook in Duitsland bekend. De jonge Bach copieerde twee van zijn 'Six suites de

clavessin', waaronder de eerste, in A, die vandaag wordt uitgevoerd in een contemporaine bewerking. Hier ligt de sleutel van de raadselachtige naam 'Engelse suites' voor de zo typisch Frans gezette grotere clavecimbelsuites van Bach. Het is niet toevallig, dat de eerste daarvan ook in A staat, en dat het motief van de Prélude gelijk is aan dat van Dieupart's Gigue van zijn eerste Suite in A. Dat Bach niet met een Ouverture begint zoals Dieupart maar met een Prélude ligt in het verschil in opzet van beide meesters. Bach wenste Franse suites te schrijven voor 'clavecin seul' en volgde daarom de Franse voorbeelden daarin. Dieupart vatte zijn Suites op als 'pièces de clavecin en concert', en apparenteerde ze dienovereenkomstig met de Franse orkestsuite, die gewoonlijk met een Ouverture (à la française: met het plechtstatige Grave in gepuncteerd ritme – Allegro fugué – Grave) begon. Het is echter interessant, dat men in de muziek van deze Fransman, en vooral in die Ouverture, tevens de Engelse stijl van die tijd kan horen. De twee grootste meesters in Engeland, – de nog niet lang geleden overleden en het muzikleven nog beheersende Purcell, en de nog steeds ten onrechte onbekende John Blow († 1708) – hadden aan het hof van de francophiel Karel II en daarna Lully's manier gevolgd en aangepast aan de Engelse smaak. Dieupart nu, in Engeland komend, trof er deze merkwaardige en verrukkende Frans-Engelse stijl. Hij componeerde er de 'Six suites de clavessin' en gaf ze even later (1705) uit in een bewerking: 'mises en concert' met viool of 'flute' (dat was toen blokfluit of dwarsfluit), met basso continuo. Nu Bach en Telemann zelf.

Bachs Sonate in d voor clavecimbel sluit nog aan bij de andere Italiaanse typen, zoals het langzame openingsdeel de kennen geeft. Het is een bewerking van zijn Sonate in a voor viool solo; tegenover een gangbare veronderstelling meent Gustav Leonhardt op stijlkritische gronden, dat deze bewerking van Bach zelf is. In de Vierde suite voor violoncello solo verbindt Bach de Franse instrumentale danssuite met Duitse elementen: de voorliefde in die jaren voor allerlei lagere melodische strijkinstrumenten, en Duitse speelmannieren.

Telemann –, al is hij algemeen bekend, wordt ook nog algemeen onderschat. Hij is met zijn tijdgenoten Bach en Händel de meest briljante meester van Noordelijk Europa, en de meest veelzijdige. Veelzijdigheid is maar al te vaak oorzaak van miskennen en van gelijkstelling met oppervlakkigheid van de zijde der éénzijdigen. Naast de diepgrondige en piëtistisch voelende Bach en de pompeuze, in grote en brede vlakken schilderende Händel is Telemann de volmaakte vertegenwoordiger van het meest mondaine Rococo van die dagen, dat Franse 'manière galante' paart aan Duitse 'empfindliche Anmütigkeit', – al weet hij soms ook Bachs diepe gronden te bereiken. Terwijl Bach de Europese stijlen identificeert met zijn eigen wezen, is Telemann de 'curieux', die al het nieuwe van Engeland, Frankrijk en Italië op de voet volgt en in zijn kern weet te treffen. Niemand minder dan Bach zelf erkende zijn grootheid door hem met de Italiaanse voorbeelden te bestuderen, te kopiëren en te bewerken. En zijn muziek voor blokfluit, ook in verbinding met de dwarsfluit, is in haar belangrijkheid en ontwikkeling, een heel hoofdstuk voor zich alléén in de geschiedenis en literatuur van dat instrument.

Pieter Fischer

Frans Brüggen

Anner Bijlsma

Gustav Leonhardt

Frans Brügger

Frans Brügger werd in 1934 in Amsterdam geboren en studeerde daar aan het conservatorium (blokfluit en fluit) en aan de universiteit (musicologie). Hij woont in zijn geboortestad en is internationaal befaamd als weergaloos blokfluitist, zodat dit instrument een geheel nieuwe status als solo-instrument kreeg. Zijn tweede instrument is de 'flûte traversière', de dwarsfluit van de baroktijd. Hij wordt beschouwd als expert in de achttiende-eeuwse stijl.

Al sinds vele jaren maakt Brügger tournees door Europa, Amerika en Azië, hetzij met solo-recitals, hetzij begeleid door clavecimbel (Gustav Leonhardt), of optredend met kamerorkesten of andere ensembles.

Tot nu toe heeft hij meer dan 50 grammofoonplaten gemaakt.

Hij doceert blokfluit en 'Achtttiende eeuw' aan het Koninklijk Conservatorium te Den Haag, waar hij leerlingen trekt uit de gehele wereld.

Van tijd tot tijd vervult hij gastdocentschappen in andere landen (in 1972/73 het Erasmus Professorship aan Harvard University).

Zijn grote belangstelling voor en activiteit in avant-garde muziek leidden ertoe dat een aantal moderne componisten zoals Luciano Berio, Louis Andriessen, Makoto Shinohara, Reinbert de Leeuw en anderen, composities voor blokfluit aan hem opdroegen.

Anner Bijlsma

Anner Bijlsma kreeg zijn eerste muzikale vorming van zijn vader, studeerde later aan het Koninklijk Conservatorium te Den Haag bij Carel van Leeuwen Boomkamp en behaalde hier in 1957 de Prix d'excellence voor violoncel.

In 1959 won hij de eerste prijs in het concours Pablo Casals. Hij was enige tijd eerste solocellist bij de Nederlandse Opera en bij het Concertgebouworkest.

Als cellist beweegt hij zich op zeer uiteenlopende gebieden, van solistisch optreden in de meest virtuoze werken, tot en met het spelen van de eenvoudigste continuopartijen op barokcello.

Gustav Leonhardt

Gustav Leonhardt, geboren in 1928, studeerde van 1947 tot 1950 clavecimbel, orgel en musicologie in Bazel; van 1952 tot 1955 was hij docent aan de Hochschule für Musik te Wenen, en sindsdien is hij als leraar clavecimbel verbonden aan het Amsterdams Conservatorium.

In 1969/70 bezette hij in Amerika de Horatio Appleton Lamb-leerstoel aan de Harvard University. Verder is hij organist van de Waalse kerk te Amsterdam, waar hij een orgel van de achttiende-eeuwse Nederlandse orgelbouwer Christiaan Müller tot zijn beschikking heeft.

Vanaf 1960 gaf hij concerten in vrijwel alle landen van Europa, en maakte bovendien dertien tournees door de Verenigde Staten. Ook als kamermuziekspeler trad hij dikwijls op, en wel met het Leonhardt Consort en met Frans Brügger (fluit) en Anner Bijlsma (violoncel).

In 1967 speelde hij de hoofdrol, die van Johann Sebastian Bach, in Jean-Marie Straubs film 'Chronik der Anna Magdalena Bach'.

Hij maakte talloze grammofoonopnamen voor verschillende maatschappijen en verzorgde de uitgave van Band I (klavierwerken) der Opera omnia van J. Pzn. Sweelinck.

N.B. Frans Brügger bespeelt twee originele Bresson-blokfluiten (Londen, ca. 1730), een 'common flute' in f' (in de Sonates van Corelli en Telemann) en een 'voice flute' in d', uitdrukkelijk voorgeschreven bij de Suite van Dieupart.

Anner Bijlsma bespeelt een Gofriller-violoncel uit 1699.

Gustav Leonhardt bespeelt een clavecimbel gebouwd in 1972 door David Rubio, Oxford (naar Taskin).